

Nusaybin Tarihi

Yazan: İbn Şeddâd*

Çeviren: Hüseyin GÜNEŞ**

el-Cezire bölgesinin Diyar-ı Rabia kesiminin başkenti Nusaybin olup, düz bir arazi üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Balusa olarak bilinen bir vadiden suyu çıkmaktadır. Burası oranın en nezih mekânıdır. Sonra oranın bostanlarına ve tarlalarına yayılır ve evlerinin birçoğuna girer.

Orada öldürücü akrepler bulunur. Yakınında Mardin Dağı olup, yüksekliği iki fersah civarındadır. Üzerinde Hamdan oğullarının yapıtlarından el-Baz el-Eşheb olarak bilinen bir kale mevcuttur.

Yükseleni (tâlî) aslan ve güneştir. Binasının sahibi's-sâası aydır. Boylamı (tûl), 73 derece ve 30 dakikadır. Enlemi (arz), 37 derecedir.

Orada Ali b. Ebî Talib'in (as) türbesi olup içinde ünnap ağacı bulunmaktadır. Rum Kapısı Mescidi'nde Ali (as)'nin el izi bulunmaktadır. ez-Zahiye mahallesinde Ebû Hüreyre Mescidi vardır. Kapısında, üzerinde Yunanca yazılar bulunan bir taş mevcuttur. Onun sırt ağrılarına iyi geldiği tecrübe edilmiştir. Okçular (en-Neşşabin) çarşısında Hz. Hüseyin'nin Başî türbesi mevcuttur; esirler Şam'a götürülürken orada Hüseyin (as)'in başının asıldığı söylenmektedir. Orada Nukta türbesi var; Hz. Hüseyin'in başının kanından bir damlanın oraya damladığı söylenmektedir.

Şehirde bulunan Benû Bekre Mescidi, orada inşa edilen ilk camidir. Orası eski Cuma mescidiydi. el-Hadira'nın (hurmaların toplandığı yer, su deposu, kanal, ağıl) yanında Nebi (sav) Mescidi var. Oradaki Sincar Kapısı Mescidi'nde Osman (ra)'ın Mushafı bulunuyordu. Nasır kapısının doğu cephesinin karşısında Cübeyr b. İshak'ın kabri bulunmaktadır.

Belazürî dedi: İyaz b. Ğanm, bir çarpışmanın ardından Nusaybin'i Ruha anlaşması üzere fethetti.

Hamdan b. Hamdun b. Haris b. Lokman b. Raşid et-Tağlibî, Dara ile birlikte Nusaybin'i ele geçirip Mardin kalesine yerleşinceye kadar burası el-Cezire'yi yönetenler tarafından idare edilmeye devam edildi. el-Mu'tazid, 281 (894) yılında

Çeviri gönderim tarihi: 09.03.2018, kabul tarihi: 21.03.2018.

* İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim İbn Şeddâd (684/1285), *el-A'lâku'l-Hatira fi Zikri Umeraiş-Şâm ve'l-Cezira*, thk. Yahya Abbâre, Dımaşk 1978, III/I, 124-139.

** Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi A. B. D.
huseyngunes072@hotmail.com

ona karşı sefer düzenledi. O da kaleden kaçtı. Oğlu ise orada kaldı. el-Mu'tazid, kaleye varıp kapıya dayanınca: "Ey İbn Hamdan, kapıyı aç!" dedi. O da kapıyı açtı. el-Mu'tazid kaleye girdi, içindekilerin taşınmasını ve kalenin yıkılmasını emretti. Sonra Hamdan'ı ele geçirip tutukladı. Ardından da onu serbest bırakıp şehirlerini ona geri verdi ve oğlu Hüseyin'i yanına aldı.

Ondan sonra Nusaybin, olduğu durum üzere el-Cezire bölgesini yönetenlerin elinde kalmaya devam etti. el-Müktefi, 292 (904) senesinde Hüseyin b. Hamdan'ı Diyar-ı Rabi'a'ya atayınca kadar böyle sürdü. Hüseyin, el-Muktedir'in emrinden çıkıncaya kadar oranın başında kalmaya devam etti. Bunun üzerine halife, Münis el-Hadim'i onun üzerine gönderdi. Onu mağlup edip bir devenin üzerinde – bir filin üzerinde deniliyor - Bağdat'a götürdü. Ardından Diyar-ı Rabi'a'ya Osman el-Ğanevî'yi atadı. Bu yaşananlar 303 (915) senesindeydi. Osman, 307 (919) yılında azledilinceye kadar Nusaybin'in başında idareci olarak kalmaya devam etti.

Akabinde İbrahim b. Hamdan oranın yönetimini üstlendi ve 308 (920) yılında ölünceye kadar şehir onun elinde kalmaya devam etti. Onun ölümü üzerine Davut b. Hamdan oranın yönetimini üstlendi ve 318 (930) yılında azledilinceye orada idareci olarak kalmaya devam etti.

Ardından Nasıruddevle Hasan b. Ebü'l-Heyca, Musul'la birlikte oranın idaresini üstlendi ve 327 (938) yılında elinde bulunan topraklarda bağımsızlığını ilan edinceye kadar elinde kalmaya devam etti. er-Razî, Beckem ile birlikte üzerine gidip onu hezimete uğrattı. O da Amid'e geçip orayı ele geçirdi. Oğlu Ebû Tağlib, 356 (967) yılında onu tutuklatıp Musul mıntukasındaki Kevaşî Kalesi'ne hapsedinceye kadar burası onun elinde kalmaya devam etti.

Nasıruddevle'nin çocukları 359 (969) yılında birbirlerine girinceye kadar şehirler onun elinde kaldı. Bunun üzerine Hamdan, Nusaybin'e doğru hareket edip ona el koydu. Ancak Ebû Tağlib, kardeşi Ebü'l-Fearis'i bir orduyla onun üzerine gönderdi. Onu mağlup edip Nusaybin'e hâkim oldu. Hamdan ise Sincar'a geçip oraya sahip oldu. Adududdevle, 368 (978) yılında Cezire bölgesinin diğer şehirleriyle birlikte Nusaybin'i ele geçirip onu Ebü'l-Vefa'ya ikta etti. O zamana kadar Ebü'l-Fearis Nusaybin'de kalmaya devam etti. Nusaybin, 370 (980) yılındaki ölümüne kadar Adududdevle'nin elinde kaldı. Ardından Samsamuddevle iktidara geçti ve Ebü'l-Vefa'yı yerinde bıraktı. Mervan oğullarının dayısı Baz el-Kürdî el-Humeydî, Nusaybin'e yönelip 373 (983) yılında ona el koyuncaya orada kalmayı sürdürdü. Sonra Baz, Musul'a da sahip oldu. Samsamuddevle onun üzerine bir ordu sevk edip bölgeden onu kovdu ve Nusaybin'e Sâd'ı atadı. Bahaüddevle 379 (989) yılında iktidar oluncaya kadar orada kalmaya devam etti. Nasıruddevle'nin oğulları Ebû Tahir İbrahim ve Ebû Abdullah Hüseyin birleşip Musul'a yöneldiler. Bir çatışmadan sonra onu aldılar ve Diyar-ı Rabi'a'ya sahip oldular. Bunun üzerine Baz el-Kürdî onlara doğru harekete geçti. Onlarla savaşa tutuşup istila ettikleri

topraklara el koydu. Nusaybin ve Cizre'yi Ebû Zevvad Muhammed b. el-Müseyyeb'e, savaşlarda kendisine yardım ettiği için, iktâ etti. Ebû Zevvad 387 (997) senesinde ölünceye kadar burası elinde kalmaya devam etti. Ondan sonra kardeşi Ebû Hassan el-Mukalled b. el-Müseyyeb şehri yönetti. 391 (1000) senesinde bir kölesi onu öldürünceye kadar elinde kaldı. Onun ardından şehri Ebû'l-Müni' Kırvaş yönetti ve 417 (1026) senesinde onu kardeşi Bedran'a verinceye kadar yönetimini üstlendiği yerlerle birlikte elinde kalmaya devam etti. Bunun üzerine Nasruddevle b. Mervan oraya göz dikti ve 418 (1027) senesinde şehri ele geçirdi. Bedran b. el-Mukalled'le aralarında savaş vuku buluncaya kadar elinde kaldı. İki bu savaşta rakibini yenemedi ve herhangi bir şey elde etmeden birbirlerinden ayrıldılar. Ardından Bedran, Meyafarıkında bulunan Nasruddevle'ye yöneldi ve halasının mihrine karşılık olarak Nusaybin'i ondan istedi. O da olumlu cevap verdi ve şehri ona teslim etti.

Onun ardından oğlu Kureyş şehri yönetti ve 449 (1057) senesinde Tuğrul Bey üzerine gelinceye kadar elinde kalmaya devam etti. Sonra Tuğrul Bey geri döndü. Kureyş b. Bedran da 453 (1061) yılında ölünceye kadar orada kalmayı sürdürdü.

Onun ardından oğlu Şerefüddeve Müslim b. Kureyş şehri yönetti ve Suruç'u fethedinceye kadar elinde kalmaya devam etti. Hasan b. Müni' b. Vessab en-Nümeiri'den orayı alıp karşılığında Nusaybin'i ona verdi. 475 (1082) yılında onu tutuklayıp öldürmek suretiyle Nusaybin'i ondan geri alıncaya kadar elinde kalmaya devam etti. O da 478 (1085) yılında öldürülünceye kadar şehri elinde tuttu.

Akabinde kardeşi Müeyyedüdevle İbrahim iktidar oldu ve onun elindeki şehirlere el koydu. Tacüddeve Tutuş, 485 (1092) yılında Nusaybin'e ilerleyinceye kadar şehir onun elinde kaldı. Şehri kuşatma altına aldı ve onu zorla alıncaya kadar Müeyyedüdevle'nin içerdeki naipleriyle savaştı. Şehri yağmaladı ve halkının çoğunu öldürdü. Bunun üzerine İbrahim, topladığı topluluklarla onun üzerine yürüdü ve Hirmas Nehri (Çağçağ) kıyısında onunla karşılaştı. Ancak Tacüddeve onları bozguna uğrattı. İbrahim, bunu görünce çadırına geri döndü. Atından indi ve onlar yanına gelinceye kadar tahtın üzerine oturdu. Böylece tahtın üzerinde onu öldürüp karargâhına el koydular.

Tacüddeve, Nusaybin'e kendi adına Muhammed b. Şerefüddeve'yi atadı. Kürboğa 489 (1095) yılında Nusaybin'e ilerleyinceye kadar onun elinde kalmaya devam etti. Muhammed, Nusaybin'e iki merhale uzaklıkta onu karşıladı ve kendi şahsı için eman talep etti. O da eman verdi. Ancak Kürboğa daha sonra sözünden döndü ve onu tutukladı. Ardından Nusaybin'e geldi. Fakat şehir ona karşı direndi. Bunun üzerine şehir kırk gün kuşattı. Sonra şehir teslim aldı ve Muhammed b. Şerefüddeve'yi idam etti. Kürboğa 495 (1101) yılında ölünceye kadar Nusaybin elinde kalmaya devam etti.

Cizre sahibi Şemsüddeve Çökürmüş Nusaybin'e hareket edip onu telsim aldı

ve 500 (1106) yılında Musul'un sahibi Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış es-Selçukî üzerine gidip şehri ondan alıncaya kadar elinde kalmaya devam etti. O senenin sonunda Çavlı Sakava onunla karşılaşınca kadar elinde kalmaya devam etti. İki savaşa tutuştu ve Kılıç Arslan öldürüldü.

Necmeddin İlgazi b. Artuk, Nusaybin'e geçti. Senenin sonunda şehre hâkim oldu ve kendi adına oğlunu oraya bıraktı. 502 (1108) senesinde Mevdud bütün Musul şehirleriyle birlikte oraya el koyuncaya kadar orada kaldı. 507 (1113) yılında öldürülünceye kadar Mevdud şehri elinde bulundurmaya devam etti.

O sene içinde Sultan Muhammed, İsfahan'dan Bağdat'a geldi. Musul ve ona bağlı şehirlerle Nusaybin'i Aksungur el-Porsukî'ye devredip onu oğlu Mesud'un ordusuna Atabey yaptı. Necmeddin İlgazi 512 (1118) senesinde şehri istilâ edinceye kadar onun gözetimi altında kalmayı sürdürdü. Musul'un sahibi Aksungur el-Porsukî, 515 (1121) yılında onu ikinci defa ele geçirinçeye kadar Necmeddin'in elinde kalmaya devam etti. el-Porsukî 520 (1126) senesinde öldürülünceye kadar onun da elinde kalmaya devam etti. Ardından Hüsameddin Timurtaş şehri ele geçirdi ve 541 (1146) senesinde öldürülünceye kadar şehir vekillerinin elinde kalmaya devam etti. el-Cezire bölgesinden onun elinde bulunan yerlere oğlu Seyfeddin Gazî el koydu ve 544 (1149) yılında Musul'da vefat edinceye kadar onun elinde kalmaya devam etti.

Kutbeddin Mevdud, onun elindeki şehirleri ele geçirdi. Sonra 565 (1169) senesinde öldü. Kendi tayin ve vasiyetiyle küçük oğlu Seyfeddin Gazî'yi başa geçirdi. Nureddin onun üzerine yürüyüp Nusaybin'i ondan alıncaya kadar şehir onun elinde kalmaya devam etti. 566 (1170) senesinde Nusaybin yerine Musul'u ona verdi. 569 yılı Şevval'ında (Nisan 1174) vefat edinceye kadar şehir vekillerinin elinde kalmaya devam etti. Onun ölümü üzerine Seyfeddin Gazî ordusuyla şehre yürüdü ve ona sahip oldu. 576 (1180) senesinde vefat edinceye kadar vekillerinin elinde kalmaya devam etti. Ardından kardeşi İzzeddin Mesud başa geçti ve Selahaddin 578 (1182) senesinde Fırat'ı geçip Nusaybin'e yürüyerek onu alıncaya kadar elinde kalmaya devam etti. Selahaddin, şehri Ebü'l-Heyca es-Semin'e ikta etti. Sonra ondan geri aldı ve onu Muhammed b. Mervan'a ikta etti.

Melik Nasır (Selahaddin I), Halep'i İmadüddin Zengî b. Kutbeddin Mevdud'tan alınca onun yerine Sincar, Nusaybin, Suruç, Habur ve Rakka'yı ona verdi. Nusaybin, 594 yılı Muharrem'inde (Kasım 1197) vefat edinceye kadar İmadüddin'in elinde kalmaya devam etti.

Onun ardından oğlu Kutbeddin, Sincar ve Nusaybin'e sahip oldu. Bunun üzerine amcasının oğlu Nureddin Arslanşah b. İzzeddin Mesud b. Mevdud, Nusaybin'e hareket ederek kuşatma ve şiddetli çarpışmaların ardından o senenin Cemaziyelulâsında şehri aldı. Sonra Melik Adil'in desteğiyle o senenin Ramazan ayında Kutbeddin onu geri aldı ve Nureddin Arslanşah kalabalık bir toplulukla üzerine

yürüyene kadar elinde kalmaya devam etti. Nureddin Arslanşah, 600 (1203) senesinde şehre hâkim oldu. Sonra Kutbeddin, Melik Adil'in desteğiyle ikinci defa onu aldı. Melik Adil, 606 (1209) senesinde üzerine gidinceye kadar Kutbeddin'in elinde kalmaya devam etti. Sincar'da bulunduğu sırada onu kuşatma altına aldı. Nusaybin ve Habur konusunda onu kendisiyle anlaşmaya zorladı ve sonunda anlaştilar. Böylece şehir, ölünceye kadar Melik Adil'in elinde kalmaya devam etti. Ardından Melik Eşref ona el koydu ve 4 Muharrem 635 (27 Ağustos 1237) tarihinde vefat edinceye kadar elinde kalmaya devam etti. Melik Salih Necmeddin Eyyub b. Melik Kamil, şehrin üzerine gidip onu ele geçirdi ve 635 yılının Recep'inde (Şubat 1238) babası vefat edinceye kadar şehir elinde kalmaya devam etti. Sincar'da bulunduğu sırada Musul'un sahibi Bedreddin Lülü onun üzerine yürüdü. Baskın yapıp onu orada muhasara altına aldı ve Nusaybin'e el koydu. Melik Salih de oğlu Melik Muğis ve Sincar kadısı Bedreddin'i Hazarlara gönderdi. Onlar Diyar-ı Mudar'daydılar. Bölge konusunda onları teşvik etti ve eğer Bedreddin'i kendisinden uzaklaştırırlarsa kendilerine buralar için vaatlerde bulundu. Bunun üzerine Nusaybin'in üzerine yürüdüler. Şehre hâkim olup ona el koydular ve Bedreddin'i Sincar'dan uzaklaştırdılar. Bu olayları olduğu gibi açık ve geniş şekilde İbnü'l-Esir'in tarihine zeyl olarak hazırladığımız tarihimizde ifade edeceğiz.

Hazarların istila ettikleri şehirler ellerinde kalmaya devam etti. Nihayet Halep'in sahibi Melik Nasır Selahaddin Yusuf, 638 (1240) yılında onları hezimete uğratarıp ellerinde bulunan topraklara el koydu. Bedreddin de Dara ve Nusaybin'e doğru hareket edip oraların idaresini üstlendi. Ancak Melik Nasır, Dara'yı ona bırakıp Nusaybin'i geri aldı. Hazarlar Şehabeddin Gazi'ye iltica edinceye kadar naiplerinin elinde kaldı. Şehabeddin onları Nusaybin'e götürüp şehri aldı ve oranın idaresine el koydu. Melik Nasır'ın ordusu da onun üzerine yürüdü. Başında Humus'un sahibi vardı. Onu bozguna uğratarıp Nusaybin'i ikinci defa ele geçirdi. Bir kısmını Musul'un sahibine ikta etti; geri kalanını ise Hazarlar Mardin'in sahibine katılınca kadar elinde bulundurmaya devam etti. Bunun üzerine Melik Muazzam ve Cemalüddeve'nin başında bulunduğu Halep ordusu harekete geçti. 640 (1242) senesinin sonlarında Düneysir'in üzerine gidip; Rasülayn'ın Mardin'in sahibine, Nusaybin'in de Hazarlara verilmesi konusunda destek vermeleri için baskı uyguldular. Böylece Nusaybin, Anadolu'ya yönelen Tatarlardan kaçmak suretiyle bölgeyi boşaltıp sahile doğru gidinceye kadar onların ellerinde kalamaya devam etti.

Bunun üzerine Melik Nasır Selahaddin, Nusaybin'i Mardin ve Musul sahipleriyle Hasankeyf sahibi Melik Muazzam b. Melik Salih'e ikta etti. Başına da kendisi idareci atadı. Tatarlar Meyafarikin'in üzerine gidinceye kadar şehir onun elinde kalmaya devam etti. Şehabeddin Gazi önlerinden kaçarak Nusaybin'e vardı. Sonra 642 (1244) senesinde Tatarlar Meyafarikin'den ayrılınca Şehabeddin oraya geri döndü. Mardin'in sahibi Melik Said Necmeddin İlgazi de 643 (1245) senesinde Nusaybin'in üzerine yürüdü ve ona el koydu. el-Müstasım'ın hilafet divanı elçisi

Şeyh Necmeddin el-Bazerraî gelinceye kadar elinde kalmaya devam etti. Musul'un sahibiyle Mardin'in sahibinin arasını bulmak suretiyle Halep'in sahibi Melik Nasır'ın 645 (1247) senesinde kararlaştırdığı esas üzere Nusaybin'in kalmasını sağladı.

Sonra Bedreddin, bu kararı bozdu ve Nusaybin'e hareket ederek onu ele geçirdi. Mardin sabinin ordusuna el koydu. Bu yaşananlar, 646 (1248) senesindeydi. Bunun üzerine Melik Muazzam, bir orduyla Halep'ten çıktı. Mardin'in sahibiyle birleşerek o senenin Rebiulahir ayının yedisinde Bedreddin'i bozguna uğrattılar ve Nusaybin'i Alemuddin Kayser el-Mevsilî'den teslim aldılar. Bedreddin, Şehrin kalesini yaptırmıştı ve onun orada bir ambarı vardı. Melik Muazzam, Melik Nasır adına orada hüküm sürdü ve Nusaybin'in kırsalından yetmiş köyü Mardin'in sahibine ikta etti. Bedreddin'nin Nusaybin konusundan Halife el-Müstasım'dan Melik Nasır'a ricada bulunmasını isteyinceye kadar şehir elinde kaldı. Bunun üzerine Melik Nasır onun lehine şehirden çekildi. Ancak her sene kendisine bir miktar mal göndermesini şart koştu. Mardin'in sahibine de Nusaybin'in köylerinden ona düşen payın karşılığı olarak Habur'un bazı köyleri ile Makisin ve Micdel'i ikta etti. Mardin'in sahibi Melik Said üzerine gelinceye kadar şehir Bedreddin'in elinde kaldı. 651 (1253) senesinde Melik Said ona hakim oldu ve Hilafet Divanı elçisi Şeyh el-Bazerraî'nin Sahib Kemaleddin İbnü'l-Adîm ile birlikte gelmesine kadar elinde kaldı. Elçi, Musul'un sahibine şehrin verilmesi için Musul'un sahibiyle Mardin'in sahibi arasında sulh sağladı. Böylece 653 (1255) senesinde şehri teslim aldı ve 657 yılı Şaban'ında (Temmuz 1259) vefat edinceye kadar onun elinde kalmaya devam etti. Onun ardından 658 (1260) senesinde Tatarlar, Şam topraklarını istila edinceye kadar Musul ile birlikte oğlu Melik Salih İsmail'in elinde kaldı. Melik Salih o zaman Musul'dan kaçtı ve 659 (1261) senesinde Sultan Melik Zahir'in kapısına sığındı. Tatarlar onun şehirlerine vekiller atadılar. Nusaybin de 661 (1263) senesine kadar onların elinde kaldı. Mardin'in sahibi Melik Muzaffer Kara Arslan b. Melik Said Gazi onlardan kefalet alarak şehri ele geçirdi ve şu kitabı yazdığımız zamanımızda* hala elindedir.

* Kitabın yazıldığı tarih: 679 (1280). Bk. İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 244.